

PHILOLOGIA SERBICA

Година IV, 2024, број 4
Научни скупови Филолошког факултета
Зборник научних радова

Издавач Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

Главни уредник публикације Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци

Оперативни уредник Доц. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци

Организациони одбор Проф. др Биљана Бабић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Слађана Цукут, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Нина Говедар, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци
Мср Горан Милашин, Универзитет у Бањој Луци

Научно-уређивачки одбор Проф. др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу
Проф. др Запрјан Козлуцов, Универзитет „Пајсије Хиландарски”
у Пловдиву
Проф. др Иван Чарота, Белоруски државни универзитет
Проф. др Богуслав Зјелињски, Универзитет Адама Мицкијевича
у Познању
Проф. др Радмило Маројевић, Универзитет у Београду
Проф. др Ала Татаренко, Универзитет Ивана Франка у Лавову
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Павел Крејчи, Масариков универзитет у Брну
Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Универзитет у Нишу
Др Светлана Шеатовић, Институт за књижевност и уметност
Београд

Рецензенти Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Универзитет у Нишу
Проф. др Ранко Поповић, Универзитет у Бањој Луци
Др Марија Јефтимијевић Михајловић, Институт за српску
културу Приштина–Лепосавић
Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Јелена Јовановић, Универзитет у Нишу
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Шмуља, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Саша Кнежевић, Универзитет у Источном Сарајеву
Проф. др Миланка Бабић, Универзитет у Источном Сарајеву
Доц. др Андреја Марић, Универзитет у Бањој Луци
Проф. др Јасмина Теодоровић, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Владислава Гордић Петковић, Универзитет у Новом Саду

Проф. др Душан Живковић, Универзитет у Крагујевцу
Др Недељка Бјелановић, Институт за књижевност и уметност,
Београд
Др Јана Алексић, Институт за књижевност и уметност, Београд
Доц. др Милица Кецојевић, Универзитет у Београду
Проф. др Милена Илишевић, Универзитет у Западном Сиднеју
Проф. др Татјана Бијелић, Универзитет у Бањој Луци
Доц. др Јелена Марићевић Балаћ, Универзитет у Новом Саду
Др Игор Перишић, Институт за књижевност и уметност, Београд
Проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Универзитет
у Крагујевцу
Проф. др Жељка Пржуљ, Универзитет у Источном Сарајеву
Доц. др Драгана Бедов, Универзитет Едуколс
Проф. др Светлана Томин, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу
Др Јасмина Ахметагић, Институт за српску културу Приштина–
Лепосавић
Др Вања Миљковић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Весна Ђорђевић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Светлана Слијепчевић Бјеливук, Институт за српски језик
САНУ, Београд
Др Марина Спасојевић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др Миљивој Алановић, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Милан Алексић, Универзитет у Београду
Др Ана Мацановић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Др Слободан Новокмет, Институт за српски језик САНУ, Београд
Доц. др Весна Николић, Универзитет у Београду
Др Јована Јовановић, Институт за српски језик САНУ, Београд
Проф. др Милан Ајдановић, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Јасмина Московљевић, Универзитет у Београду
Проф. др Људмила Поповић, Универзитет у Београду

Лектор Проф. др Мијана Кубурић Мацура, Универзитет у Бањој Луци

Лектор за енглески језик Мр Бранко Црногорац, Универзитет у Бањој Луци

Припрема за штампу Мср Данијел Дојчиновић, Универзитет у Бањој Луци

Штампа Принт шоп д.о.о. Источна Илица

За штампарiju Зоран Миовчић

Тираж 100

Овај зборник садржи научне радове који су представљени на конференцији *Philologia Serbia*. *Значај и значење ватре у српском језику, књижевности и култури*, одржаној на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци 28. марта 2023. године.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	9
<i>Ана А. Плотићковић</i> Лила и олалија у српском језику и културним дијалектима.....	11
<i>LILA AND OLALIJA IN SERBIAN LANGUAGE AND CULTURAL DIALECTS</i>	
<i>Марија С. Јефтимијевић Михајловић</i> Имагинација пламена и пламен имагинације (Ватра као поетски принцип – српска поезија XX века).....	25
<i>IMAGINATION OF FLAME AND FLAME OF IMAGINATION (FIRE AS A POETIC PRINCIPLE – SERBIAN POETRY OF THE 20TH CENTURY)</i>	
<i>Миливој Б. Алановић</i> Структурни израз предиката ‘ратовати’.....	49
<i>GRAMMATICAL FORMS OF THE SEMANTIC PREDICATE ‘RATOVATI’</i>	
<i>Радмило Н. Маројевић</i> Ватра и њени одбљесци у поетској композицији Његошевој (зрака, луча, искра, зубља).....	71
<i>FIRE AND ITS REFLECTIONS IN NJEGOS'S POETIC COMPOSITION</i>	
<i>Данијела С. Станић</i> Ватра и њена метафора као језичко-стилска одлика у стваралаштву Растка Петровића.....	103
<i>FIRE AND ITS METAPHORS AS A LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURE IN THE WORK OF RASTKO PETROVIC</i>	
<i>Горан Б. Милашин</i> Глаголски префикс <i>по-</i> као средство изражавања атенуативности у савременом српском језику.....	121
<i>THE VERBAL PREFIX PO- AS A MEANS OF EXPRESSING ATTENUATIVE MEANING IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE</i>	
<i>Маша Љ. Петровић</i> Прикривена интермедјалност: музички елементи у роману <i>Соната за лошег човека</i> Александра Гаталице.....	147
<i>CONCEALED INTERMEDIALITY: MUSICAL ELEMENTS IN NOVEL SONATA FOR A BAD MAN BY ALEKSANDAR GATALICA</i>	

Милан Б. Громовић

- Богородица као ходатајица и песничка
антонимија – Павић и Венцловић..... 165
*THE VIRGIN AS A VIRGIN INTERCESSOR AND POETIC
ANTONYMY – PAVIĆ AND VENCLOVIĆ*

Николина П. Хавран

- Огањ божанствене љубави и огањ гајене – о мотивима ватре и
светлости у химнографским портретима Светога Симеона и
Светога Саве 187
*THE FIRE OF DIVINE LOVE AND THE FIRE OF HELL – ON THE SYMBOLS OF FIRE AND
LIGHT IN THE HYMNOGRAPHIC PORTRAITS OF SAINT SIMEON AND SAINT
SAVA*

Александра Ј. Брајовић

- Кратко размислијење о празници (1786) Јована Мушкатировића
– једно непознато просветитељско-полемичко дело 215
*KRATKO RAZMIŠLJENJE O PRAZDNICI (1786) BY JOVAN MUŠKATIROVIĆ –
A RELATIVELY UNKNOWN POLEMICAL WORK FROM THE AGE OF
ENLIGHTENMENT*

Јасмина П. Кнежевић

- Трагом ватре... (Симболика ватре у збирци
приповедака *Принц ватре* Филипа Давида) 231
*ALONG THE PATH OF FIRE... (THE SYMBOLISM OF FIRE IN A SHORT STORY COLLECTION
ENTITLED PRINC VATRE (THE PRINCE OF FIRE) BY FILIP DAVID)*

Милица А. Кандић, Милица Б. Мојсиловић

- Ватра као стваралачки принцип у *Споредном небу* Васка Попе..... 253
FIRE AS A CREATIVE PRINCIPLE IN THE SECONDARY SKY BY VASKO POPA

Драгана С. Лисић

- Интертектуално читање романа *Пешчаник* Данила Киша
у контексту библијске књижевности 271
*AN INTERTEXTUAL ANALYSIS OF DANILO KIŠ'S NOVEL PEŠČANIK
IN THE CONTEXT OF BIBLICAL LITERATURE*

Магда Г. Миликић

- Културне и друштвене околности у којима
настаје *стварносна проза* 295
*CULTURAL AND SOCIAL CIRCUMSTANCES IN WHICH THE REALITY PROSE
(HARD-BOILED PROSE) WAS CREATED*

Милош Д. Михаиловић

- Ватра код Пекића: алхемијски преображаји
Симеона Газде и Думетријуса кир Ангелоса.....323
*FIRE IN PEKIĆ'S WORKS: ALCHEMICAL TRANSFORMATIONS OF
SIMEON GAZDA AND DUMETRIUS KIR ANGELOS*

Луна М. Градинић

- Ватра у песништву Бранка Миљковића.....345
*ABOUT FIRE AS AN INTEGRATED ELEMENT OF POETIC CREATION
IN BRANKO MILJKOVIĆ'S POETRY*

Ана М. Мумовић

- Ватра као основни елеменат универзума (Прилог тумачењу
приповедачког опуса Ива Ћипика).....361
*FIRE AS THE BASIC ELEMENT OF THE UNIVERSE (A CONTRIBUTION TO THE
INTERPRETATION OF IVO ĆIPIKO'S NARRATIVE OPUS)*

Биљана С. Солеша

- Симболика ватре у прози Боре Станковића.....377
THE SYMBOLISM OF FIRE IN BORA STANKOVIĆ'S PROSE

Гордана Р. Штасни

- Семантичко-деривационе специфичности
лексема *огањ* и *ватра*.....395
*SEMANTIC-DERIVATIONAL CHARACTERISTICS OF LEXEMES
FIRE (VATRA) AND INGLE (OGANJ)*

Милица Љ. Стојановић

- Деривационо гнездо лексеме *огањ*:
творбено-семантичка анализа.....419
DERIVATIONAL NEST OF LEXEME OGANJ: SEMANTIC-DERIVATIONAL ANALYSIS

Наташа М. Миланов

- О значењима лексема из семантичког поља *ватра* у
српском језику (на материјалу именица и глагола)..... 443
*THE MEANINGS OF LEXEMES IN THE SEMANTIC FIELD OF FIRE IN
THE SERBIAN LANGUAGE (BASED ON NOUNS AND VERBS)*

Марија Д. Вучковић

- Ватра у тајним занатлијским језицима – творба,
семантика и порекло номинација чији је денотат ватра.....465
FIRE IN SECRET LANGUAGES OF CRAFTSMEN

- Јелена М. Павловић Јовановић**
 Концесивне клаузе у административно-правном
 стиљу српскога језика 19. века.....487
THE CONCESIVE CLAUSE IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL TEXTS
- Милена П. Владић Јованов**
 Значење ватре у поезији Т. С. Елиота, Ивана В. Лалића,
 Бранка Миљковића и В. Б. Јејтса: интертекстуални и
 деконструкционистички приступ 513
*THE MEANING OF FIRE IN THE POETRY OF T.S. ELIOT, IVAN V. LALIĆ, BRANKO
 MILJKOVIĆ, AND W.B. YEATS: AN INTERTEXTUAL AND DECONSTRUCTIONIST
 APPROACH*
- Aleksandra Z. Stojanović**
 Flames of Survival: A Study of The Burning Diary in Aleksandar Tišma's
The Use Of Man 541
*ПЛАМЕН ПРЕЖИВЉАВАЊА: ПРОУЧАВАЊЕ СПАЉЕНОГ ДНЕВНИКА У РОМАНУ
 УПОТРЕБА ЧОВЕКА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ*
- Јелена И. Маринков**
 Ватра у поезији Бранислава Петровића 555
FIRE IN THE POETRY OF BRANISLAV PETROVIĆ
- Јована С. Анђелковић**
 Поетско-симболичка представа фланера и урбанитета
 у поезији Новице Тадића 575
*POETIC-SYMBOLIC REPRESENTATION OF FLANEUR AND URBANITY
 IN THE POETRY OF NOVICA TADIĆ*
- Јелена З. Милић**
 Ватра и њен симболистички регистар у
Приповеткама једног каплара Бранислава Нушића..... 599
*THE FIRE AND ITS SYMBOLIC REGISTER IN THE TALES OF A CORPORAL
 BY BRANISLAV NUŠIĆ*

Милица Љ. Стојановић¹
Институт за српски језик САНУ
Београд

ДЕРИВАЦИОНО ГНЕЗДО ЛЕКСЕМЕ ОГАЊ: ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА²

Апстракт: Предмет рада биће анализа деривационог гнезда лексеме огањ. Најпре ћемо представити семантичку структуру ове лексеме, а затим ћемо са синхронијског становишта, према начину творбе, грађу поделити на изведене и сложене речи, те лексеме даље сврставати у класе према семантичком критеријуму, и то на основу примарног значења. Циљ рада јесте да се спроведе творбено-семантичка анализа лексеме огањ и истражи њена семантичка и творбена продуктивност, затим да се упореди активност сема приликом настајања нових значења и приликом творбе, те на тај начин представи слика о семантичко-деривационом потенцијалу ове лексеме, као и да се истражи које семе представљају индукторе за настајање нових значења, а које за извођење деривата.

Кључне речи: огањ, творбено-семантичка анализа, продуктивност, суфикс, деривационо гнездо, семантичко-деривациони потенцијал, дериват.

1. Увод

У раду ћемо представити деривационо гнездо³ лексеме *огањ* користећи формално-морфолошки приступ, као и семантичку анализу.

¹ milica.stojanovic@isj.sanu.ac.rs

²Рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01, од 17. 1. 2023. године, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

³Љ. Чернишова деривационо гнездо одређује као заједницу речи повезану истим кореном не само на основу деривационе сродности, већ и на основу семантичких веза, тј. лексичке мотивације (Černišova, internet).

Најпре ћемо представити семантичку структуру лексеме *огањ*, а затим ћемо са синхронијског становишта, према начину творбе, грађу поделити на изведене, сложене и сложено-суфиксалне речи. Изведене речи ћемо даље сврставати у класе према семантичком критеријуму, и то на основу примарног значења, а након тога их анализирати према творбеним формантима. Вишечлани изрази и фразеологизми са лексемом *огањ* овом приликом неће бити узети у обзир. Циљ рада је да се спроведе творбено-семантичка анализа лексеме *огањ* и истражи њена семантичка и творбена продуктивност, и на тај начин представи слика о семантичко-деривационом потенцијалу⁴ ове лексеме, те да се истражи које семе представљају индукторе деривације. У раду се испитује међузависност семантичко-деривационог потенцијала и семантичког садржаја лексеме *огањ*. Интересовало нас је да ли је деривација подстакнута семантичким компонентама које су интегрисане у семантичку интерпретацију лексеме *огањ* у РСАНУ или су индуктори деривације потенцијалне семе.

Грађа за истраживање прикупљена је из РСАНУ, у ком је забележено 37 семантичких реализација лексеме *огањ*⁵. Лексема поседује и веома развијено деривационо гнездо, које садржи 73 деривата настала суфиксалном творбом, и 15 сложеница укључујући и речи добијене сложено-суфиксалном творбом, а забележена су и три глагола настала префиксацијом, као и два прилога настала конверзијом. У овај број речи улазе и оне обележене различитим квалификаторима стилске и употребне вредности.

О *ватри* и *огњу* доста је писано у домаћој литератури, која им је прилазила са различитих аспеката – лингвосемантички су усмерени радови Тројановић 1990; Ружић 2011; Миланов 2016; Милорадовић 2018; Штасни, Штрбац 2022. Наше истраживање ће се ослањати на

⁴ Под семантичко-деривационим потенцијалом подразумева се способност „лексеме да на основу свог семантичког садржаја развија нове деривате одређеног семантичко-деривационог типа“ (Štasni 2011: 307). У предговору *Семантичко-деривационог речника* (2003: 9) потврђује се да између броја и типа деривата у једном гнезду и семантичког потенцијала основне лексеме постоји зависност, те да „посредно семантички садржај основне лексеме и број деривата одражавају, више или мање доследно и системски, хијерархијски статус датог појма”.

⁵ Лексема *огањ* улази у фонд семантички најбогатијих лексема у српском језику (Milanov 2021: 296).

претежно морфолошки усмерене радове о творбеним гнездима појединих именица и њиховом семантичко-деривационом потенцијалу (Ђуровић 2004; Ђтасни 2011), као и на радове о односу семантике основе и деривата и садржају који се из основне речи може пренети у дериват (Gortan-Premk 1997; Dragičević 2007)⁶. Дакле, лексеми *огањ* приступићемо са полазишта три сродне дисциплине – лексикологије, творбе речи и семантике. На основу претходних истраживања, може се рећи да је лексема *огањ* богата значењима, као и да има развијен деривациони потенцијал, а да је, између осталог, узрок томе и то што у српском језику *огањ* представља културно и национално специфичан симбол⁷. Разлог за семантичко богатство ове лексеме Миланов (2016: 90) налази у томе што ова именица спада „у групу простих, неизведених речи које су подложније семантичком и деривационом раслојавању“, а други разлог ауторка види у великој старини ове речи.

2. Семантичка структура лексеме *огањ*

Огањ је општесловенска и прасловенска реч за ватру (Skok 2, s.v. ogaŋj), те је овој лексеми употребљеној у основном значењу синоним лексема *ватра*,⁸ покрајинизам *огњен* такође се семантички подудара са примарним значењем лексеме *огањ*, док нема лексема са којима би била

⁶ Д. Гортан Премк (1997: 131–132) разликује три случаја: мотивна реч може пренети свој целокупан семантички садржај у дериват (нпр. именица *вршилац* је преузела цео семантички садржај мотивног глагола *вршити*), може пренети само архисему, без сема (нпр. именица *зубар*), или може преузети само неке семе (нпр. код у дериват *муњевит* од великог броја сема мотивне именице *муња* ушле су само семе које се односе на брзину и нагlost атмосферског прањња).

⁷ Према Чернишовој, културна конотација представља једну од основних компонената семантичке структуре лексеме и један од фактора утицаја на развој њеног творбеног гнезда (Černišova, internet).

⁸ Поред тога што је картографски представио просторну распрострањеност лексема *ватра* и *огањ*, Тројановић наводи следеће: „Велика Морава одувек је раније са своје десне обале од Пека и Тимока држала се само речи огањ, и баш у свом том простору, не само да се није чула ватра него ни деривати од ње. Штавише реч огањ залазио је и једним, истина умерено широким појасом, и с леве стране у Србију. Смедеревски округ знатно јој је подлегао“ (1990: 327). Такође, Тројановић запажа да од огања има више деривата него од ватре (1990: 345). О савременом односу и територијалној распрострањености лексема *огањ* и *ватра* в. Милорадовић (2018: 143).

у односу антонимије. У РСАНУ нотиран је и збирни облик *огњење*, обележен као нераспрострањен⁹.

На основу дефиниције примарног значења лексеме *огањ* у РСАНУ „запаљена материја (дрва, угаљ и сл.) која горећи развија топлоту и светлост, ватра“,¹⁰ као архисема појављује се ’запаљена материја’, док се као семе нижег ранга издвајају ’топлота’ и ’светлост’.¹¹ Из примарног значења „запаљена материја“, по обрасцу синегдохе ЦЕЛИНА ЗА ДЕО, развијају се секундарна значења 1. б. „ужарени остаци чврстог горива (дрвета, угља и сл.), жар, жеравица; лава“, в. „усијани, светлећи гасови који се јављају при горењу чега, пламен“, д. „ватра ширих размера на отвореном простору, пожар“, ђ. покр. „скупљена гомила дрва (и сл. материјала) запаљена на отвореном пољу, ломача“. Метонимијом су настала значења: г. „светлост, осветљење од нечега што гори или од каквог другог извора светлости“, е. покр. „средство за паљење ватре (кресиво, жар, шибница и сл.)“, ж. покр. „место у кући где се ложи ватра, огњиште“, з. покр. „количина дрва предвиђена за једно ложење“, 2. а. „врелина, жег, припека (од сунца)“ б. „муња, светлица“, 3. „пуцање из ватреног оружја, паљба; усредсређена, концентрисана паљба, плотун“, б. „пушчано тане метак, меци; набој, патрона“, в. покр. „део старинске пушке којим се врши опаљивање, обарач, ороз“, 6. „сукоб, непријатељство, завада; борба, рат“, 9. вој. „вишецевни ракетни бацач југословенске производње велике разорне моћи“. Из значења 1. ж. „огњиште“, метонимијом је изведено значење 1. и. покр. „породична заједница, домаћинство, породица“.

Асоцијативним повезивањем типичних својстава *огња* са појмовима из апстрактног домена, механизмом метафоре настала су значења која се односе на осећања или њихово испољавање 4. а. „љубавна жудња, страст, страственост, занос“, б. „занос, надахнуће, одушевљење“, 5. а.

⁹ Квалификатором нераспр. према М. Радовић-Тешић (2009: 173) обележене су лексеме направљене према постојећем творбеном моделу, али које су на семантичком плану данас непримерене појму на који се односе.

¹⁰ Остали речници савременог књижевног језика дају само синонимске дефиниције „ватра“ (РМС), „ватра, пламен, пожар“ (РСЈ). Ипак, Е. Фекете (2002: 87–88) упућује на то да употребна вредност, односно синтагматска колокабилност или лексичка (не) замењивост лексеме *огањ*, *ватра*, *пламен*, *пожар* не потврђује њихов „једнаковредносни статус“.

¹¹ Слична анализа значења лексеме *огањ* представљена је и у Миланов (2016).

„Љутња, гнев, бес, јарост“, б. „врелина, жар, руменило на лицу (као одраз снажног узбуђења)“, в. „жестина, ватреност“, г. „сјај, блесак (очију)“, д. „онај који је жесток, силовит, ватреног темперамента“, ђ. „животност, живост“. Ово су углавном позитивне емоције које карактерише појачани интензитет. Начин на који се емоције испољавају повезан је са видљивим карактеристикама *огња*: боја лица – боја огња, сјај очију – сјај огња.¹²

У фонду народне терминологије лексема *огањ* остварује следеће семантичке реализације – народној медицинској терминологији припадају значења 7. а. „повишена телесна температура, ватра; исп. огњица (1)“, б. „в.¹³ маларија“, в. „акутна заразна болест *turphus abdominalis*, трбушни тифус, коју прати врло висока температура“, г. „в. живи огањ (66)“, док област народне ветеринарске терминологије обухвата следећа значења: 8. вет. нар. а. „заразна сточна болест праћена високом температуром“, б. „врста обољења код свиња, црвени ветар“. Лексема *огањ* у овим значењима односи се на болести праћене високом температуром, те се ту појављује метафорична асоцијација по сличности: температура огња – температура тела.

Лексема *огањ* може имати и придевску функцију када се употребљава слично придеву, обично као први део подусложеница, при чему су, уз архисему, активне и друге семе из њене полисемантичке структуре: 10. а. „(у нар. песми) за појачавање основног значења именице ’ватра’: ’који пламти, букти““, *огањ ватра*, б. „темпераментан, ватрен (човек)“, *огањ-љубе*, в. нар. „који је подешен за пуцање, за пуцњаву“ *огањ бомбе*, г. песн. „светао, сјајан, блистав (о ножу, мачу и сл.)“, *огањмач*, д. песн.

¹² Према речима Р. Драгићевић (Dragičević 2007: 90), „апстрактне и сложене појаве не доживљавамо непосредно, већ тако што их конкретизујемо и поједностављујемо, односно сводимо на познато искуство“ и структуру једног појма или домена пресликавамо на структуру другог и „то тако што се иде од конкретног ка апстрактном, уобичајени изворни домени су конкретни, а циљни домени су апстрактни“.

¹³ Упућивачке лексикографске дефиниције садрже скраћеницу в.(иди) и лексему или израз која представља стандардизовану или доминантну варијанту речи или значења (Ivanović 2014: 214), док се са исп. (оредити) „упућује на речи које су блиске примарном или неком од секундарних значења одреднице“, те се њоме у речнику повезују блискозначни појмови, лексеме које припадају заједничким појмовним областима, коренски синоними, стимулошки повезане речи и сл. (Ivanović 2014: 214).

„пун одушевљења, заноса, страстан“, *огањ-осјећање*, Ћ. песн. „који делује врло оштро, строг, жесток (о речима)“, *огањ-реч*.

У оквиру семантичке структуре лексеме *огањ*, осим појмова који се односе на сам огањ (жар, пламен итд.), примећујемо и значења која се односе на следећа тематска поља – временске прилике које прати одавање светлости или температуре (муња, светлост, врелина), оружје (ороз, тане, пуцањ из оружја), стања које одликује повишени интензитет испољавања (жудња, занос, гнев, живост), болести које карактерише висока температура. Дакле, у оквиру полисемантичке структуре лексеме *огањ* индукују се семантички деривати са различитом вредношћу у домену температуре, оружја, стања. Из овог прегледа значења запажамо да су и архисема, као и диференцијалне семе високог ранга (температура, сјај, боја) које носе информацију о њеним најистакнутијим одликама, подједнако продуктивне у настајању нових значења, али је једнако активна и сема интензитета¹⁴.

У даљем тексту наведена значења упоредићемо са значењима деривата¹⁵. Основни елемент деривационог гнезда јесте реч *огањ*, са коренском морфемом *огњ-*. У анализи ће деривати бити разврстани у семантичке групе на основу примарног значења, а у те групе биће уврштене и јединице изведене од њих. Најпре ће бити представљени деривати добијени модификацијом (именице субјективне оцене), затим они добијени метонимијом (просторно значење), метафором (називи болести, ботанички термини), те они са предметним значењем, значењем особине и, на крају, са глаголским значењем. Посебну групу чине оними мотивисани именицом *огањ*.

¹⁴ Сема интензитета иначе се истиче као врло продуктивна у настајању нових значења (v. Milanov 2021).

¹⁵ Према речима Д. Гортан-Премк, главни део лексичког фонда представљају лексеме које уз номинациону имају и семантичку функцију. Њихов семантички садржај чини појам (архисема) са релевантним елементима реализације (семама), релевантним за парадигматски тип коме лексема припада. Ови елементи јесу „фокуси за асоцијативне везе које омогућавају друге семантичке реализације у оквиру исте полисемантичке структуре [...] и подстицаји за развитак нових лексема у оквиру гнезда“ (Gortan-Premk 1997: 117).

3. Творбено-семантичка анализа

Суфиксална творба

ИМЕНИЦЕ СУБЈЕКТИВНЕ ОЦЕНЕ – ДЕМИНУТИВИ: *огњац*, *огњић*, *огњиц*, *огњичак*; АУГМЕНТАТИВИ: *огњина*, *огњичина*, *огњушина*, *огњуштина*. Наведени деминутиви изведени су суфиксима који се уобичајено користе у творби ове врсте речи (*-ац*, *-ић*, *-иц*, *-ичак*). Осим што уносе сему малог обима, мале величине, ови суфикси могу садржати и сему слабог интензитета, а код лексема *огњац*, *огњић*, *огњичак* као пратилац деминутивности појављује се и хипокористичност. Лексеме које су означене и као хипокористици могу имати експресивну функцију исказивања позитивног емотивног става (Јовановић 2010: 60). Примери указују на то да се ове лексеме односе само на примарну реализацију лексеме *огањ*, изузев лексеме *огњиц*, која се може односити и на болест. Неке од ових именица у својим секундарним значењима припадају народним терминосистемима – *огњац* ботаничком јер означава биљке невен и ђулашик, а *огњичак* медицинском јер означава „оспице које се појављују на дечјој кожи“.

У творби аугментатива, поред продуктивног суфикса *-ина*, учествују и мање продуктивни суфикси *-ичина*¹⁶ и *-уштина*¹⁷. За разлику од деминутива, чији примери употребе показују да се углавном односе на примарно значење лексеме *огањ*, аугментативи се односе и на нека од секундарних значења, нпр. врелину, жегу, припеку (*огњина*, *огњичина*), болест (*огњушина*, *огњуштина*) или љубавни занос (*огњуштина*). Дакле, ове именице најчешће се односе на величину и интензитет огања изнад апроксимативне вредности, али се њима исказује и квалитативно значење, те садрже и негативну субјективну оцену, уколико се односе на врућину или болест. Целокупна семантичка структура лексема *огњуштина* у аугм. значењу: *огањ* (7а, 4)¹ маркирана је двоструким квалификатором мед.(ицински) нар.(одно), а дефиницијом се указује на

¹⁶ Овај суфикс среће се још и у *ветрушина*, *винушина*, *орлушина* и сл.

¹⁷ Клајн наводи да „аугментативно-пејоративни суфикс *-уштина* вероватно је настао укрштањем неколико суфикса сличног значења: *-ина*, *-етина*, *-ушина*, *-штина*“ (2003: 211). Налази се још и у речима *баруштина*, *блатуштина*, *ветруштина*, *маглуштина*.

који се део семантичког садржаја основе односи. Секундарно значење ове лексеме искључиво је термилошко, „врста тешке цревне заразне болести, праћене високом телесном температуром, тифус“. Међу аугментативима једино је значење лексеме *огњичина* окарактерисано још и као пејоративно, али се за све лексеме може констатовати да су изразито експресивно обојене и да изражавају негативан емотивно-експресиван став говорника. Секундарна покрајински обележена семантичка реализација лексеме *огњичина* изведена је метафорички према боји и припада народној ботаничкој терминологији, именује биљку „влашка салата *Lapsana communis*“.

ПРОСТОР. Општи семантички садржај ’простор у/на којем се ложи огањ’ односно ’грађевина или њен део где се налази огњиште’ заједнички је за лексеме *огњанка*, *огњарица*, *огњар*, *огњевка*, *огњеница*, *огњиште*. Код ових речи уочава се метонимијски пренос *огањ* – простор на ком је био запаљен огањ или простор где се ложи огањ.

У овој групи именица, по својој развијеној полисемантичкој структури, издаваја се лексема *огњиште* чије је примарно значење 1. а. „овичени, отворени простор у приземљу сеоске куће где се ложи ватра (за кување хране и др. и за загревање просторије)“. У РСАНУ забележено је још 17 значења ове лексеме насталих комбиновањем сема из основног и секундарних значења именице у основи, али и развијањем специфичних значења. Творбени образац са суфиксом *-иште* упућује на то да се ради о неком месту на ком гори огањ, с обзиром на то да суфикс *-иште* носи информацију о простору, месту, те се метонимијски развијено значење *огањ* → *место на коме гори огањ*, осим у основној, препознаје и у следећим реализацијама: 1. б. „врста полуотворене, озидане, с димњаком непосредно повезане пећи за грејање просторије, камин“, в. „део пећи (топионице, казана и сл.) где се ложи ватра, ложиште“, г. „уопште место где гори ватра; простор захваћен огњем, ватром“, 2. покр. „део у кући или одељење у којем је огњиште (1а), где се кува, једе, борави; исп. кућа (2)“, б. „место под настрешницом где се лети ложи ватра и кува, летња кухиња“, 3. фиг. а. „родни, породични дом, кућа; породични, племенски и сл. посед, имање“, б. „родни крај, постојбина, завичај;

домовина, отаџбина“, в. „породична заједница, домаћинство“¹⁸. Последња три фигуративно обележена значења могу се објаснити местом и улогом огњишта у традицији. Значења под бројем 4, 5 и 6 у РСАНУ изведена су преко везе *огњиште – централно место*,¹⁹ што се темељи на месту огњишта у традиционалној кући и култури, јер огњиште представља средиште, централно место куће – 4. а. геол. „центар, средиште земљотреса, епицентар“, б. „центар вулкана у унутрашњости Земље где се налази лежиште ужарене течне масе, магме“, 5. „централно место обољења, жариште болести“, 6. фиг. „центар, средиште неког покрета, идеје, појаве и др.; жариште“. Квалификатором територијалне ограничености покр.(ајинско) обележена су значења: 7. „део пушчане цеви где стоји набој; сужени испуст пушчане цеви који се уврће у кундак“, 8. „кремен, кварц; уопште камен из кога се може искресати варница“, 9. „у дечјој игри чуге, рашчишћено и утабано место на земљи“, 10. а. „јамица у земљи ископана за сађење поврћа“, б. „празно, незасејано место у усеву (где семе није поникло)“.

Лексема *огњиште* развија и своје микрогнездо, у коме се, осим односног придева *огњишки*, који је упућен на обичнији облик *огњишни*, јављају и покрајинске именице предметног значења *огњиштак* „ограда, ивица огњишта“, *огњиштача* „камена плоча којом је поплочано огњиште“. Забележен је још и аугментативни и пејоративни облик *огњиштина*, као и нераспрострањени глагол *огњиштити се* „имати негде своје станиште, животну средину, настањивати се негде (?)“.

Искључиво просторно значење имају лексеме *огњанка* нар. „просторија, одељење у кући у којем се налази огњиште, односно у којем се

¹⁸ Миланов (2016: 97) као механизам настанка ових значења истиче синегдоху ОГЊИШТЕ → ДЕО КУЋЕ У КОЈОЈ ЈЕ ОГЊИШТЕ → КУЋА → РОДНИ КРАЈ („одељење у кући у којем је огњиште, где се кува, једе и борави“, „место под надстрешницом где се ложи ватра“, а одатле „породични дом, кућа, имање“, „родни крај, завичај; домовина“). Од значења породични „дом, кућа“, механизмом метонимије добијено је значење „породична заједница, чланови породице“ по формули КУЋА – ЉУДИ КОЈИ ЖИВЕ У КУЋИ.

¹⁹ С. Милорадовић истиче да је *огњиште* средиште куће – „и у прагматичном и у духовном смислу“ (2018: 113), а Тројановић (1990: 34, 37) да је „огњиште [...] освећени центар за многобројне обичаје“, те да се „кућа развила из огњишта“. Исти став о централном месту огњишта у око ког се води најинтензивнији породични живот исказује и Марковић 1991: 73.

ложи ватра (за кување јела и др.)“ и *огњарица* покр. а. „пастирска колиба у којој се обично ложи огањ, ватра“, б. „кућа, кућица с одељењем у коме се налази огњиште“.

Прво значење лексеме *огњар* упућено је на примарно значење лексеме *огњарица*, али суфикс *-ар* има и своју уобичајену функцију означавања мушке особе – 2. нераспр. „онај који ложи и одржава огањ, ватру“, 3. ков. „онај који пуца из артиљеријског оруђа, нишанџија на топу“.

Лексема *огњевка* маркирана је као застарела, има само једно значење упућено на примарно значење лексеме *огњиште*. Покрајинска лексема *огњеница*²⁰ такође је у свом примарном значењу упућена на лексему *огњиште*, али на значење 2. а, односно „део у кући где се кува, једе, борави“. Секундарно значење ове лексеме упућено је на лексему *огњица* (1. а. и 2), те према томе припада народној медицинској и ветеринарској терминологији, будући да се односи на болести. У трећем значењу ова именица се користи као апозитив уз именицу „ватра“, *ватра огњеница*.

БОЛЕСТ. Домену народне медицине припадају лексеме *огњица*, *огњевица* и *огњуштица*. Последње две лексеме су маркиране квалификатором заст.(арело) и упућене на примарно значење лексеме *огњица* „веома повишена телесна температура, ватра; болесно стање праћено повишеном телесном температуром и грозницом“. Упућивачке дефиниције указују на нижи статус ових лексема у односу на ону на коју су упућене. Лексема *огњица* изведена је деминутивно-хипокористичким суфиксом *-ица*, али Милорадовић напомиње да у овом случају „очигледно није у питању модификација значења мотивне речи *огањ* са аспекта субјективне оцене“ (Miloradović 2018: 119). Лексема је изведена према значењу мотивне лексеме „болест праћена високом температуром“ и запажа се исти принцип семантичког транспоновања *огањ* праћен високом температуром → болест праћена високом температуром. Принцип синегдохе шири ПОЈАМ ЗА УЖИ примећује се код фигуративног значења б. „велика телесна топлота, врелина тела“, в. фиг. „грозница изазвана снажним осећањем, узбуђеност, врло јак, претеран осећај;

²⁰ У овој лексеми можемо препознати суфикс *-еница*, који је, према Клајновим речима, „оскудно документован суфикс“ (2003: 122) и за који као једини сигуран пример нуди *сојеница*. Ипак, будући да постоји придев *огњен*, лексема *огњеница* могла је настати и помоћу суфикса *-ица*.

страст, ватра, занос“. Осим што према квалификаторима у РСАНУ припада медицинској народној терминологији, лексема *огњица* реализује се и у домену народне ветеринарске терминологије: 2. вет. нар. а. „тешка сточна заразна болест праћена високом температуром и запаљењем плућа; уопште назив за разне сточне болести праћене високом температуром“, б. „велики мехур у плућима или јетри животиње као последица болести (ехинококуса)“, али може имати и значења основне именице од које је изведена, 3. а. „огањ, ватра“, б. „изузетно велика топлота, врелина“, в. фиг. „светлост, сјај“, 4. мн. покр. „оспе, оспице на кожи; огњичак (2)“. Ова лексема значајним делом своје полисемантичке структуре припада и ботаничкој терминологији, те, према РСАНУ, означава следеће биљке: а. 1) „род једногодишњих или вишегодишњих украсних зељастих и полужбунастих биљака *Iberis* из ф. *Cruciferae*, са лиснатим стаблом, белих, ружичастих и љубичастих цветова“, 2) „врста тог рода *I. umbellata*, једногодишња или двогодишња зељаста, украсна биљка из ф. *Cruciferae*, са пурпурноружичастим цветовима“, б. 1) „род двогодишњих или вишегодишњих биљака са дебелим вретенастим кореном сличним репи *Rapistrum* из ф. *Cruciferae*, стабљике прекривене густо чекињастим белим длакама, белих цветова“, 2) „назив за поједине врсте тог рода а) *R. Hispanicum*, б) *R. Perenne*, в) *R. Rugosum*“, в. „вишегодишња пољска биљка која расте по влажним стаништима *Luchnis flos cuculi* из ф. *Caerophyllaceae*, стабљике високе 30–60 cm, цветова црвених до бледоружичастих, ушац“, г. „вишегодишња биљка *Telekia speciosa* из ф. *Compositae*, врло великих тестерасто назубљених листова, златастожутих цветова, скупљених у гроздасте цвасти, црни оман“, д. покр. „в. слачица *Brassica nigra*“, њ. покр. „в. стрижуша *Chamaerplium officinale*“, е. покр. „в. жуњарица“, ж. покр. „в. угаз *Nasturtium*“, з. покр. „в. пољска горушица (под горушица изр)“.

Од лексеме *огњица* изведени су придеви описини *огњичав*²¹ 1. „који је захваћен, обузет огњицом“, б. фиг. „који одаје претерану узрујаност“ 2. „оболоо од огњице (о стоци)“ 3. „који је попут огња, ватре (по боји)“

²¹ С. Милорадовић (2018: 120) примећује да се овај придев са аспекта творбе поклапа са негдашњим придевом *сушичав* 'туберкулозан'.

и *огњуштак* необ.(ично)²² „в. огњичав 1“; и односни *огњични* „који се односи на огњицу, који је у вези с огњицом; исп. огњица (1а) и огњен² (8)“.

Конверзијом облика средњег рода придјева *огњичав*, добијен је прилог *огњичаво* „на огњичав начин, као у огњици, грозничаво; узнемирено, узбуђено“, а уобичајеним начином за извођење именица суфиксом *-ост огњичавост* нераспр. „стање особе или животиње оболеле од огњице; исп. огњица (1а и 2) и огњичав (1а, 2)“.

Именица *огњица* мотивисала је покрајинске суфиксалне глаголске творенице *огњичати* „бити у огњици, ватри, имати огњицу, грозницу; исп. грозничати“ и *огњичавати се* „разболевати се од огњице (2)“ са знаком да је агенс животиња, тј. овца. Од глагола *огњичати* по типичном обрасцу за грађење глаголских именица изведена је глаголска именица *огњичање*.

Овом микрогнезду припада још и лексема *огњуша* „у нар. бајалици, уз им. „река“: она која изазива огњицу, ватру, температуру“.

Биљке. Према свом примарном значењу, народном ботаничком терминосистему припадају лексема *огњевинац* „род биљака *Iberis* из ф. *Cruciferae*“, *огњењак* покр. „в. добирчица (2)“, *огњешчица* покр. „в. красуљак“, *огњивац* а. „в. огњевинац“, б. „в. угаз *Nasturtium*“, в. „в. ротква *Raphanus*“, *огњивач* а. „в. гроница (3)“, б. „в. угаз *Nasturtium*“, в. „в. ротква *Raphanus*“, *огњичар* бот. покр. „врста биљке *Fumaria parviflora* из ф. *Papaveraceae*“. Ови ботанички називи се односе углавном на зељасте, дрвенасте, ређе жбунасте биљке и најчешће су мотивисани бојом цвета (в. *Miloradović* 2018: 119).

ПРЕДМЕТ. Именица са предметним значењем *огњило*, поред основног и најчешћег значења 1. а. „комад челика савијен у облику потковице којим се креше о кремен да би се изазвале варнице и пренеле на труд, кресиво“, синегдохом по обрасцу ИМЕ УЖЕГ ПОЈМА ЗА ШИРИ развија секундарно значење: б. „уопште прибор за изазивање варница, паљење ватре (обично с кременом), упаљач, кресиво“, а метафором значење в. „део направе за опаљивање из старинске пушке кременаче; исп. каш-

²² Квалификатором необ.(ично) у речнику се обележавају речи са необичним суфиксалним или префиксалним елементима, те указује на атипичну творбу и кршење „устаљених правила о дистрибуцији творбених елемената у лексикону“ (*Ivanović* 2014: 219).

лук (1)“, као и значење у хералдици г. „у хералдичком опису: сваки од четири истоветно стилизована знака у српском грбу, у облику огњила (1а)“, народном везу 2. „мотив и шара у народном везу“; и занатству 3. зан. покр. „челична алатка за оштрење ножева и других сечива“. Мотиви у народном везу називају се и *огњила* и *огњилце*.

Ова лексема се јавља још и у покрајинском облику *огњиво* „в. огњило (1а, б, в)“, са истим суфиксом који се налази и у именици *кресиво* (Клајп 2003: 80), од које је даље изведен деминутивни облик који се, према примерима односи само на значење 1. в. *огњивце* „дем. од огњиво; исп. огњило (1в)“. Значењем „челична алатка за оштрење ножева и других сечива“ мотивисан је глагол *огњилити* покр. „наоштрити огњилом“, а коме се може додати и префикс *на-* и добити облик *наогњилити*.

ОСОБИНЕ. Ову лексичку групу чини знатан број придева: *огњан*, *огњанит*, *огњев*, *огњевит*, *огњедишни*, *огњен*, *огњени*, *огњенишући*, *огњив*, *огњилачки*. Придеви се, осим односног значења, могу и друкчије повезивати са значењима именице у њиховој основи и на тај начин особине огња довести у везу са другим доменима, човеком, животињама, појавама у природи. Највише значења имају придеви *огњевит* и *огњен*, за које Миланов (2016: 97) констатује да у свим значењима датим под тачком 1 цео семантички садржај мотивне именице прелази у деривате, *огњен*: *који је од огња, који је захваћен ватром*, док код секундарних значења само су неке од сема из основног семантичког садржаја учествовале у формирању деривата и да су та значења настала метафором, те она издваја сему интензитета „који се одвија нагло“, као и семе „праћено светлошћу“ и „праћено високом температуром“, а такође уочава и имплицитну сему „који је боје ватре, пламена“. Она примећује и да се ови придеви користе да означе својства различитих денотата – својства човека, животиња и појава у природи, те да могу означавати и позитивне и негативне човекове особине.

Суфикс *-ен* уноси значење односног придева што је и речнички потврђено типском дефиницијом која упућује на релационо значење овог придева (1. а. „који се односи на огањ, који потиче од огња“) којим се истиче неко својство повезано са огњем, по пореклу и сл., али, осим овог значења, придев развија и специфичне семантичке реализације. Даља

семантичка дисперзија придева одвија се у правцу развијања описног значења, б. „захваћен, обузет ватром, пламеном, пламтећи; ужарен“ (значење илустровано колокацијама са именицама *пећ, кола, точак, река, стене*), в. „врео, врућ; жарки“ (*огњена чорба, огњене земље*), 2. а. „сјајан, светлећи, блештав“ (*огњени мач, огњени зраци*), б. „који је попут огња (по боји); ватрен, румен, жарки“ (*оклоп, јабуке, слова, зора*), в. „који сија, блиста, сјајан, блистав (обично о оку)“. Дакле, употребљен као описни придев, *огњен* квалификује неки појам основним појмовним вредностима мотивне речи – ужареност, топлота, сјај, боја. Значења под бројем 3 су у вези са оружјем: а. заст. „из којег се пуца, ватрени (о оружју)“, б. „који настаје, потиче од палбе из ватреног оружја, ватрени“. Метафорична значења развијена су посредством асоцијативних веза по моделу КОНКРЕТНА ОСОБИНА → АПСТРАКТНА ОСОБИНА и могу се односити на различите домене – најчешће на човека 4. а. „срчан, храбар, борбен, жесток (о војсци, војнику)“, 5. а. „који лако плане, жустар, плах, нагао, темперамант“; б. „љутит, срдит“; али и животиње 5. в. „силовит, бесан, ватрен (о животињама, најчешће о коњу)“; алкохолно пиће 6. „врло јак, жесток“, оружје 4. б. „убојан, убојит“; или различите појмове 7. а. „страстан, страствен, ватрен, вreo“ (*пољубац*), б. „који је јаког интензитета, силан, снажан, жесток (о мислима, осећањима, жељи и сл.)“, в. „који се одликује жестином, изражајношћу и сл. (о речима, стилу)“. За значења 1. г. „који сажиже, пали пржи (о муњи, грому)“ и д. „(обично уз им. „змај“) који уништава огњем, пламеном или као огањ“ заједничка компонента је деструкција огњем. Значење под бројем 8 је обележено квалификатором нар.(одно) и односи се на болест, те је упућено на придев „в. огњични“, а значење под бројем 9 маркирано је као необ.(ично) и такође дефинисано упућивачки „в. огњевит (8)“.

Дакле, семантичка дисперзија придева само потврђује и раније истакнуте најважније семантичке компоненте *огња* – топлота, сјај, боја, интензитет. Исти процес може се пратити и код придева, *огњевит* чија се значења већином поклапају са значењима придева *огњен* (1. а. „ватрен, пламен; ужарен“, б. „(обично уз им. „змај“) који сипа огањ, који сажиже огњем, пламеном или као огањ, пламен“, 2. а. „сјајан, светлећи, блештав“, б. „који сија, блиста, сјајан, блистав (обично о оку, очима)“, в. „који је

попут огња, ватре (по боји или о боји), ватрен, румен, јарки“, 3. а. „срчан, храбар, борбен, жесток (обично о војсци одн. војнику)“, б. „убојан, убојит (о оружју)“, 4. а. „који лако плане, жустар, плах, нагао, темпераментан“, б. „љутит, срдит“, в. „силовит, бесан, ватрен (о животињама, најчешће о коњу)“, 5. а. „који је јаког интензитета, силан, снажан, жесток (о неком осећању, жељи и сл.); пун страсти, заноса, страствен, заносан“, б. „изречен са жаром, у ватри, гневу, јарости и сл. (о речима); исп. жарки (3б)“, в. „који се одликује жестином, изражајношћу, темпераментношћу и сл.“, 6. „врло јак, жесток (о алкохолном пићу)“, 7. а. „који пада у време огњених светаца“, б. „који господари ватром, који је бог Сунца“ 8. индив. „у коме људи говоре огањ уместо ватра (о крају, подручју)“).

Прилози *огњевито* (1. „попут огња, сјајно, светло, блештаво“; 2. а. „гневно, јаросно, љутито“, б. „са жаром, ватрено, страшно“, в. нераспр. „попут муње, муњевито“) и *огњено* (1. „(обично песн.) као огањ, у пуном сјају, ватрено“, 2. „ватрено, темпераментно, живо, страшно“) настали су конверзијом облика придева средњег рода, и то њихових метафоричних значења.

Уобичајеним творбеним поступком од придева *огњевит* настала је апстрактна именица *огњевитост*.

Појављује се неколико придева са истим значењем, а различитим суфиксом, а узрок таквој творбеној разноврсности можемо пронаћи у њиховој стилској диференцираности и стилској маркираности – *огњан* „в. огњен“; *огњанит* песн. заст. „огњан, огњевит; исп. огњен (1д, 4а, 5) и огњевит (1б, 3а, 4)“; *огњев* заст. „огњен“; *огњедишни* и *огњедишући* сткњ. (исп. рус. огнедышущий) „огњевит, огњен“, *огњив* индив. (идуално)²³ „огњен, огњевит“, *огњилачки* „у изразу: огњилачке гране врста украсне шаре у везу; исп. огњило (2) и огњила“. У семантичком садржају ових придева не учествује укупан семантички садржај мотивне именице *огањ*, већ су активне само поједине семе из њене полисемантичке структуре, на шта је указано речничким дефиницијама, које су најчешће упућивачке или синонимне. Наведени придевски деривати имају квалитативно значење настало по принципу метафоричне асоцијације из примар-

²³ Квалификатором индив. (идуално) означавају се речи које је писац створио према већ постојећем творбеном моделу (Šipka 2006: 83). Овакве речи још се називају и хапаксима.

ног значења придева по моделу КОЈИ КАО ДА ЈЕ ОГЊЕН, САЧИЊЕН ОД ОГЊА, те именују нечију карактерну црту или емотивно стање.

ПОЈЕДИНАЧНА ЗНАЧЕЊА. За нека значења забележен је по један дериват именице *огањ*. Именичка изведеница *огњаник* јавља се као неубичајени назив за „брдо које се формира ерупцијом лаве, пепела и др., вулкан“, *огњевац* необ. „експлозивна материја, барут“, *огњен* „угаљ“. Именичка изведеница *огњенац* маркирана је квалификатором нераспр., мотивисана је бојом, што је експлицирано и у дефиницији „врста драгог камена, опала, који има боје огња, ватре“. Мотивациони основ за називање митолошке животиње змаја, аждаје *огњанац* лежи у чињеници да, према веровању, ова животиња бљује ватру, огањ. Лексема *огњенић* песн. „онај који је огњен, ватрен“ потврђена је у РСАНУ једним примером из поезије Ј. Грчића Миленка. Суфикс *-ић* ређе се додаје придевским основама да означи људе и, по Клајновим (2003: 110) речима, у том случају не уноси деминутивност у значење.²⁴

ГЛАГОЛИ. Покрајински глаголски дериват²⁵ *заогњити* (*се*) садржи каузативну компоненту која се односи на активност агенса с циљем да запали огањ, I. „наложити, запалити (огањ, ватру); упалити (свећу, светлост)“, односно фактитивно значење „запалити се, распалити се, распламетити се; заватрити се (о огњишту)“, као и значење изведено према значењу „огњиште, место пребивања породица“ – „створити домаће огњиште, населити се стално, настанити се“.

ОНИМИ. Група онима обухвата лична имена и презимена и истиче се својом бројношћу:

²⁴ Иако се може чинити да овде припада и лексема *огњуш* „врста амајлије, талисмана“, њено порекло је од латинског *agnus, agnus dei*.

²⁵ Забележени су још и покрајински глаголи *огњевати* I. „(некога) ожалостити, ражалостити“, II. „ожалостити се, ражалостити се“; и *огњивити* „учинити нечистим, загадити, опоганити (?)“, које семантички не можемо да повежемо са именицом *огањ*. Семантички се на синхронијској равни са лексемом *огањ* не могу повезати ни погрдне покрајинске лексеме *огњосаница*, *огњосанко* „она која / онај који врши нужду где није место за то“, *огњосанче* „у дем. значењу: огњосанко“, *огњосати* (*се*) „(из)вршити нужду на месту које није за то одређено“.

- мушка имена: *Огањ, Огњан, Огњен, Огњеслав,²⁶ Огњослав, Огњо* (хип. од *Огњен*);
- женска имена: *Огња, Огњана, Огњанка, Огњена, Огњенка*;
- презимена: *Огњан, Огњанац, Огњанић, Огњанов, Огњановац, Огњановић, Огњанчевић, Огњатовић, Огњен, Огњеновић*.

Појављује се и *Огњанин* као „надимак односно део надимка личности из српске народне песме: *Змај Огњанин Вук*“.

Мотивација за настајање ових имена и презимена лежи у повезивању човека с природом и може бити подстакнута важном улогом огња у традиционалној култури и потребом да се таквим именом заштити особа или жељом да се нечија природа окарактерише као огњена, ватрена, интензивна, жестока.

Сложенице и сложено-суфиксалне творенице

У домаћој литератури, према семантичком критеријуму, сложенице се деле на ендоцентричне, чије се значење директно изводи из значења њених компонената и семантичка вредност саставних делова пре срастања у сложеницу није се изменила након спајања, и егзоцентричне, чије значење не проистиче директно из семантичке вредности компонената (Клајн 2002: 37; Nenezić 2018: 292). У грађи је забележена једна егзоцентрична сложеница *огњедух* ков. заст. „в. вулкан“, све остале су ендоцентричне, настале на основу синтагми, нпр. *огњеносац* „онај који носи огањ“, *огњесипац* „онај који сипа огањ“ итд. Ово су тзв. одредбене односно реакцијске сложенице са неравноправним односом основа, постале од делова који су један с другим стајали у зависном односу као управни члан и његова допуна (в. Stevanović 1964: 426–428). Дакле, ове сложенице настале су од синтагми у којима је један део одређивао други.

Лексема *огњедух* је једина именичка сложеница, при чему се у првом сложеничком делу налази творбена основа прве мотивне речи, а у другом сложеничком делу проста реч. Сложенице су и придеви *огњезлат*

²⁶ Иако су имена *Огњеслав* и *Огњослав*, по начину творбе, сложенице, ради приказивања јединствене слике онима, сместили смо их у наведену групу.

и *огњезлатан* ков. нераспр. „руменозлатан, руменожут“ који указују на својство реалије на основу поређења са бојом огња.

Остале лексеме мотивисане двема речима припадају сложено-суфиксалним твореницама²⁷ које, према морфолошком критеријуму, припадају именицама и придевима. Настале су по обрасцу: творбена основа именице *огањ* (*огњ-*) + спојни вокал *e/o* + творбена основа која може бити именичка или глаголска + суфикс.

Са именичком основом у другом делу је именица *огњеверац* мит. ков. „обожавалац огња, поклоник ватре“, као и описни придев који има квалификативну семантику *огњекрилни* ков. нераспр. „који је огњених, ватрених крила“²⁸. Наведене лексеме у РСАНУ носе квалификатор ков.(аница) или нераспр.(остраћене), што нам говори о нормативном и функционалностишком статусу ових лексема.

Са глаголском компонентом у другом делу и нултим суфиксом је именица *огњомет* ков. заст. „разнобојне варнице и пламенови избачени ракетама увис, ватромет“²⁹. Од ње су на уобичајен начин изведени придеви *огњометни* ков. заст. „који баца одн. избацује огањ“, као и његов творбени дублет са другачијим спојним вокалом обележен као ков. и заст. и *огњеметни*. Исти творбени образац појављује се и у лексеми *огњород* ков. заст. „оно што омогућава, подстиче и изазива процес сагоревања“ и од њега изведеног придева *огњеродни* ков. песн. заст. „који изазива, ствара огањ, ватру, огњен“.

Сложенице творене суфиксом *-иц* упућују на особу која се бави нечим у вези са огњем: *огњеносац* ков. I. „онај који носи огањ, ватру, ватроноша“. Секундарно ова именица припада застарелој терминологији из области физике „оно што проводи топлоту, проводник топлоте“. Исти творбени образац примећује се и код именице *огњесипац* ков. песн. заст. „онај који сипа огањ, ватру“. Од ових именица изведени су придеви

²⁷ Термин према Клајн (2002: 39).

²⁸ Чињеница да се у РСАНУ у полисемантичкој структури лексеме *крилни* не наводи значење „који има крила, крилат“ представља главни аргумент због ког смо се одлучили да творбу ове лексеме посматрамо као сложено-суфиксалну, иако се не могу искључити ни другачија тумачења.

²⁹ Иако се *ватромет* може посматрати као позајмљеница из руског, Клајн је анализира као сложеницу која припада истој „лексичкој породици“ као и *ветромет*, *ногомет* и *рукомет* где „метати“ значи „бацити“ (Клајн 2003: 55).

огњеносни песн. заст. (исп. рус. огненосный) 1. „који сипа огањ, ватру, ватрени (о оружју)“; и секундарно фиг. „страшан, ужасан“, односно *огњесипни* ков. песн. заст. „који изазива, ствара огањ, ватру, огњен“. Значење особе уноси и префикс *-(j)a* у *огњоноша* ков. нераспр. „онај који носи огањ, ватру, ватроноша“. Наведена сложено-суфиксална образовања мотивисана су глаголско-именичким спојевима у којима транзитивни мотивни глаголи *носити*, *сипати* захтевају објекатску допуну, која је у овом случају исказана именицом *огањ*, што је експлицитно садржано у лексикографској дефиницији, која је најчешће по моделу „онај који (одговарајући глагол) огањ“. Квалификатор песн.(ички) указује на изузетну сликовитост, испуњеност симболиком и изазивање јасних представа. Појављује се и нераспрострањена придевска кованица *огњезрачан* „који зрачи светлост“.

Оно што се може приметити јесте да су готово све сложенице маркиране квалификатором ков.(аница), што указује на њихов нормативни статус, односно да оне нису део активног лексичког фонда³⁰. Такође, заједничко за сва сложено-суфиксална образовања је да је, у свим творбеним обрасцима, активно једино примарно значење лексеме *огањ*.

У РСАНУ се наводи као одредница и *огњен* као „први део песничких именичких полусложеница са неким од значења придева „огњен“: огњен-прам, огњен-трак, огњен-грana, огњен-венац, огњен-пас, огњен-змај, огњен-змија, огњен-око, огњен-бич, огњен-стопе“.

4. Закључак

Лексема *огањ* припада старијем лексичком фонду и током употребе развијала је нова значења. У развијању секундарних значења ове лексеме најважније су семе ‘топлота’, ‘сјај’, ‘интензитет’ и ‘боја’.

Када се у целини сагледа деривационо гнездо лексеме *огањ*, могу се извести неки закључци. Гнездо има преко 80 лексема. Посматрано

³⁰ Квалификатори индив. и ков. у новијим томовима РСАНУ замењени су квалификатором нераспр. (в. Radović Tešić 2009: 65). Ознака ков.(аница) служи да се обележе „сложенице настале на сличан начин као и калкови, али без непосредног угледања на стране речи“ (Ivanović 2014: 219).

са становишта творбе речи, као најпродуктивнији творбени начин за настајање нових лексичких јединица јавља се суфиксација, мада није занемарљив ни број речи насталих сложено-суфиксалном творбом. Поједине чланове деривационог гнезда лексеме *огањ* одликује и развијање подгнезда. Морфолошки посматрано, у деривационом гнезду доминирају именичка образовања, придевска су заступљена у мањем броју, док је број глаголских веома мали. Деривати у својим примарним значењима користе се за именовање биљака, болести, у народној медицини и ветерини, места, особина, а забележене су и именице субјективне оцене, као и оними. Већина деривата везана је за основно значење лексеме *огањ*, али се неки могу развити и из секундарних значења, нпр. лексема *огњица*. Иако деривати имају ограничену способност семантичке дисперзије, могу се уочити лексеме које имају развијену полисемантичку структуру. Међу именицама то су *огњиште* и *огњица*, док су међу придевима са семантичког аспекта најзначајнији придеви *огњен* и *огњевит*, са веома развијеном полисемантичком структуром. Полисемија се остварује уобичајеним механизмима полисемије, тј. различитим типовима семантичких трансформација (метафором, метонимијом и синегодохом). У деривационом гнезду лексеме *огањ* налазе се лексеме различите употребне вредности – осим лексема које припадају општем лексичком фонду, гнездо садржи и терминолошку лексику из области народне медицине, ветерине и ботанике, док се на периферији гнезда налазе лексеме маркиране различитим квалификаторима (заст., ков., нераспр., покр. итд.).

Такође, наша анализа потврдила је раније успостављене закључке о томе да општеупотребну лексику, у коју свакако спада (или је некад спадала) и лексема *огањ*, због блискости човековом искуству, великог значаја за свакодневни живот, и великог симболичког значаја одликује богатство значења и велики деривациони потенцијал (Dešić 1990; Milanov 2016).

Садржај творбеног гнезда упућује на то да лексема *огањ* има способност да индукује творбу деривата са различитом идеографском вредношћу. И семантички деривати и творбени деривати припадају истим појмовним доменима, што значи да се и основном лексемом и њеним

дериватима могу означити различити појмови који се односе на свет који окружује човека, као и на његову природу и карактер – те се огњем, подједнако као и његовим дериватима, означавају временске околности, болести, оружје, интензивна осећања, духовне особине човека, као и особине животиња. У дериват се може пренети цео семантички садржај мотивне именице, или само неке од сема. Као кључна обележја појма *огањ* која служе као индуктори нових значења издвојила су се 'температура', 'светлост', 'интензитет', 'боја', семе које се тичу физичких карактеристика *огња* које човек може перципирати чулима. Побројане семе омогућавају и развој метафоричких значења, те су сви деривати у посредној или непосредној семантичкој вези са основном речју. Сема која се односи на температуру веома је продуктивна и индукује значења везана за болест. Високу продуктивност испољава и сема боје, којом су у великој мери мотивисана фитонимска образовања. Сема 'интензитета' активна је у значењима и дериватима индукованим метафором, који реферишу о неким осећањима или стањима. Придевским образовањима се указује на особине сличне огњу, било конкретне или метафорично изведене.

Као један од закључака семантичке анализе лексеме *огањ* и њеног деривационог гнезда намеће се и то да је код ове лексеме једнако заступљена и творбена и семантичка продуктивност, будући да има велики број семантичких реализација, али и богато гнездо. Осим радијалне полисемије код које су значења подстакнута примарним значењем, запајају се и примери ланчане полисемије, а доминантни механизми настанка нових значења и деривата су метонимија и метафора.

Истраживања деривационих гнезда, њиховог садржаја и веза између његових чланова, важна су не само због изучавања творбе и семантике, већ могу пружити разне информације које се тичу концептуализације и разумевања одређених појмова у некој култури и језичкој слици света, те и ово представљање деривационог гнезда лексеме *огањ* може чинити допринос у том правцу.

Речници

1. Гортан-Премк, Даринка, Вера Васић, Љиљана Недељков (2003), *Семантичко-деривациони речник*. Свеска 1: Човек – делови тела. Филозофски факултет: Нови Сад, 2003.
2. РМС (1969) *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 3. Нови Сад, Матица српска, Загреб: Матица хрватска.
3. РСАНУ (2001) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 16. Београд, САНУ.
4. РСЈ (2011) *Речник српскога језика* (измењено и допуњено изд.). Нови Сад, Матица српска.
5. Skok, Petar (1972), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књ. 2. Zagreb, JAZU.

Литература

1. Гортан-Премк, Даринка (1997), *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
2. Dešić, Milorad (1990), *Iz srpskohrvatske leksike*, Nikšić: Univerzitetaska riječ.
3. Драгићевић, Рајна (2007), *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
4. Ђуровић, Сања (2004), „Деривационо гнездо лексеме *кућа*: творбено-семантичка анализа“, *Наслеђе*, Филум Крагујевац, 1, 83–103.
5. Ивановић, Ненад (2014), „Лексикографски метајезик у Речнику САНУ“, *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (колективна монографија), Филолошки факултет Универзитета у Београду, 195–231.
6. Јовановић, Владан (2010), *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
7. Клајн, Иван (2002), *Творба речи у савременом српском језику*, Први део, Слагање и префиксација, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
8. Клајн, Иван (2003), *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
9. Миланов, Наташа (2016), „О значењима лексема *ватра* и *огањ* у српском језику“, *Језик, књижевност, значење*, Филозофски факултет, Ниш, 89–100.
10. Миланов, Наташа (2021), *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви*, Београд: Институт за српски језик.

11. Милорадовић, Софија (2018), „*Огањ*, па жишка, ожег, жар и још понешто око ватре у призренско-тимочким дијалекатским речницима“, *Језик као запис културе у етнoлошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија*, Српска академија наука и уметности, Београд; Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, Том 1, 113–146.
12. Nenezić, Sonja (2018), „Sintagma i tvorba riječi“, *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*, Zbornik radova sa Osamnaeste Međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, Sarajevo: Slavistički komitet, 290–299.
13. Радовић Тешић, Милица (2009), *С речима и речником*, Београд: Учительски факултет.
14. Ружић, Владислава (2011), „Фразеолошке јединице са компонентама *вода* и *ватра*“, *Зборник у част Гордани Вуковић*, Филозофски факултет у Новом Саду, 109–122.
15. Стевановић, Михаило (1964), *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научна књига.
16. Тројановић, Сима (1990), *Ватра у обичајима српског народа*, Београд: Просвета.
17. Фекете, Егон (2002), „Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција“, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд: САНУ; Институт за српски језик; Нови Сад: Матица српска, 83–89.
18. Чернышова, Людмила (2018), „Семантика словообразователног гнезда“, DOI: 10.15290/sw.2018.18.06.
19. Šipka, Danko (2006), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.
20. Штасни, Гордана (2011), „Семантичко деривациони потенцијал именица из лексичке групе животиња“, *Зборник у част Гордани Вуковић*, Филозофски факултет у Новом Саду, 307–318.
21. Штасни, Гордана, Гордана Штрбац (2022), *Слика природе у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Milica Stojanović
Serbian Academy of Sciences and Arts
Institute for Serbian Language
Belgrade

DERIVATIONAL NEST OF LEXEME *OGANJ*: SEMANTIC-DERIVATIONAL ANALYSIS

Summary

The paper analyses the structure of the polysemantic noun *oganj* (*fire*) and it provides a detailed overview of the semantic-derivational nest of the lexeme and interdependence between the semantic-derivational potential and the semantic content of the motivating word *oganj*. The analysis includes over 80 lexemes. The research also reveals what kind of semantic components are the most frequent ones as inductors of derivation – warmth, glow, intensity, and colour – which helps us establish its derivational meaning as well as shed light on relations within the words in the nest and on the semantic potential of the motivating word. The derivational structure of the lexemes given reveals that those are primarily suffixed items, as well as compound-suffixed derivatives. The derivatives are mainly nouns and adjectives, and verbs are somewhat less common. According to their lexical meaning, derivatives belong to the domain of plants, space, diseases etc.

► **Keywords:** *oganj*, derivational nest, semantic-derivational analyse, productivity, derivational suffix, semantic-derivational potential, derivate.